

ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2009. – 728 с.

8. Процик, Т.В. Оцінка інноваційно-інвестиційної привабливості як важлива компонента формування якісно нової стратегії соціально-економічного розвитку регіону / Т.В. Процик // Стратегія оптимального розвитку: матеріали між нар. наук.-практ. конф. – Харків, 2009. – № 4. – С. 173-178.

9. Хобта, В.М. Активізація і підвищення ефективності інвестиційних процесів на підприємствах: моногр. / В.М. Хобта, А.В. Мешков, О.Ю. Попова. – НАН України, ДНТУ. – Донецьк, 2010. – 343 с.

10. Якименко, Е.А. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия/ Е.А. Якименко// Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2009. – № 11 (61). – С. 117-121.

УДК 33:001.81

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНЫЙ РЕСУРС ЯК ПЛАТФОРМА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРАХ

Попело О.В., к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та державного управління Чернігівського національного технологічного університету (Україна).

Попело О.В., Интеллектуальный ресурс как платформа экономики знаний в национальном та региональном измерениях

У статті досліджено сутність поняття «інтелектуальний ресурс», його зміст, суспільна форма та процес виникнення. Наведено функції інтелектуального капіталу, до основних із яких віднесено: інформаційну, пізнавально-гносеологічну, перетворювальну, науково-дослідну, аксіологічну, інтегративну, регулятивну, культурологічну, виховну, практичну та охоронну. Розглянуто класифікацію видів інтелектуального капіталу, яка здійснюється за різними ознаками залежно від цілі та завдань, які при цьому вирішуються, серед яких: форма власності, корпоративна трансакція, резидентність, форма залучення, за терміном знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання, формування інтелектуального капіталу та можливість визначення розміру його вартості. Визначено, що джерела понять «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний ресурс» полягають у виокремленні та взаємозв'язку некодифікованого та кодифікованого індустріального знання, що використовується в індустріальному виробництві. Розглянуто інтелектуальні ресурси у структурі інтелектуального капіталу фірми.

Ключові слова: інтелектуальний ресурс, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, людський капітал, об'єкт інтелектуальної власності.

Попело О.В., Интеллектуальный ресурс как платформа экономики знаний в национальном и региональном измерении.

В статье исследована сущность понятия «интеллектуальный ресурс», его содержание, общественная форма и процесс возникновения. Приведены функции интеллектуального капитала, к основным из которых отнесены: информационная, познавательно-гносеологическая, преобразующая, научно-исследовательская, аксиологическая, интегративная, регулятивная, культурологическая, воспитательная, практическая и охранительная. Рассмотрена классификация видов интеллектуального капитала, которая осуществляется по различным признакам в зависимости от цели и задач, которые при этом решаются, среди которых: форма собственности, корпоративная трансакция, резидентности, форма привлечения, срок нахождения в распоряжении субъекта хозяйствования, формирования интеллектуального капитала и возможность определения размера его стоимости. Определено, что источники понятий «интеллектуальный капитал» и «интеллектуальный ресурс» заключаются в выделении и взаимосвязи некодифицированного и кодифицированного индустриального знания, которое используется в индустриальном производстве. Рассмотрены интеллектуальные ресурсы в структуре интеллектуального капитала фирмы.

Ключевые слова: интеллектуальный ресурс, интеллектуальный потенциал, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, объект интеллектуальной собственности.

Popelo O. Intellectual resource as the platform of economics knowledge in local and regional dimension.

This article investigates the essence of the concept of «intellectual resource», its content, social form and process of occurrence. The functions of the intellectual capital have been presented. They are informational, cognitive-epistemological, transformative, research, axiological, integrative, regulatory, cultural, educational, practical and protective ones. The classification of intellectual capital has been considered. It is carried out by various characteristics depending on the goals and tasks, such as: the form of ownership, the corporate transaction, the residency, the form of engagement, according to the term of the disposal of an entity, the formation of intellectual capital and the ability to determine the amount of its value. The sources of the concepts of «intellectual capital» and «intellectual resource» have been determined to distinguish the relationship of not codified and industrial codified knowledge, which is used in the industrial production. The intellectual resources in intellectual capital structure of the firm have been considered.

Keywords: intellectual resource, intellectual potential, intellectual capital, human capital, object of intellectual property.

Постановка проблеми. Прагнення України до становлення економіки знань як нового способу виробництва, що визначається прогресом науки і техніки, розвитком високих технологій та наукомістких виробництв, потребує ефективного використання інтелектуального потенціалу. Інтелектуальний потенціал є сукупністю інтелектуальних ресурсів, що втілюють наукові здобутки суспільства, людський креативом з притаманними йому освітніми та кваліфікаційними характеристиками, раціональне використання яких у поєднанні з іншими економічними ресурсами забезпечує досягнення нової якості економічного розвитку, що ґрунтується на знаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різнобічних аспектів інтелектуального капіталу займалися такі вчені: Е. Брукінг, О.Б. Бутнік-Сіверський, Дж. Гелбрейт, Д. Даффі, А.О. Дегтяр, Л. Едвінссон, А.Г. Жарінова, С.М. Ілляшенко, В.Л. Іноземцев, Б.Б. Леоньєв, Л. Мелуон, Л.Г. Мельник, Т. Стюарт, Е. Тоффлер, А.А. Чухно та інші.

Виділення невирішеної проблеми. Значна кількість наукових напрацювань доводить, що інтелектуальний капітал забезпечує більшу ефективність, якщо менші матеріальні активи. Проте питання заміни матеріальних активів інформацією та знаннями, поліпшення управління інтелектуальним капіталом, що дає високі економічні результати, знаходиться на рівні дискусій і пошуку шляхів його вирішення.

Метою статті є дослідження сутності, змісту та суспільної форми інтелектуального ресурсу.

Результати дослідження. Перехід до постіндустріального етапу розвитку як вищого ступеня цивілізаційного прогресу розв'язав суперечність між новим, прогресивним, властивим вищій стадії, і тим старим, що характерне для індустріальної епохи. Це стосується соціально-економічних відносин, організаційно-економічної структури виробництва та всієї системи управління.

Інтелектуальний капітал, інформаційно-інтелектуальні технології зумовили поширення інтелектуальної праці, що сприяло досить суттєвим зрушенням у формах власності та соціально-економічній структурі виробництва загалом. Якщо раніше людина була додатком до машини, а її праця, поряд із капіталом, розглядали як фактор виробництва, причому капітал визначав умови праці та життя людини, то нині ситуація істотно змінилася. Людина, її знання, освіченість і професіоналізм на новому етапі розвитку зумовили появу нової реальності

– «людського капіталу», що сприяє розвитку й удосконаленню виробництва, значним змінам у його організації та функціонуванні. Економічна наука і соціологія відобразили цю реальність у категорії «людський капітал». Вона виявилася, за образною характеристикою, у переході від фордизму до постфордизму. Як відомо, Г. Форд поєднав наукову організацію праці («потогінну систему») з масовим механізованим виробництвом, високою централізацією управління, стандартизацією виробів, спеціалізацією устаткування, особливо складального конвеєра, що забезпечило зростання інтенсивності та продуктивності праці, запровадження нової системи колективно-договірного регулювання трудових відносин і масове споживання. Для постфордизму як вияву нової, постіндустріальної форми виробництва характерні нове становище та нове трактування ролі людини; їй не протистоять засоби виробництва, як було раніше, речі не панують над нею, не визначають її працю. Навпаки, людський капітал означає, що в особі людини поєднуються капітал, тобто інформація і знання, інтелектуальний капітал і праця, а процес праці тлумачать як реалізацію людиною власних знань та інформації. Причому праця – це вже не механічне виконання операцій, а творче застосування освіченості та поінформованості. Поширення інтелектуальної праці, творчої діяльності людини зумовлює значні зміни і у виробництві, і у споживанні людей, що є індивідуалізацією таких процесів. Унаслідок цього відбувається демасифікація виробництва, перехід до гнучкого виробництва, здатного до швидкого перенастроювання, для створення якісних товарів, що можуть задовольнити індивідуалізовані потреби людей з інтелектуально більшим рівнем [1].

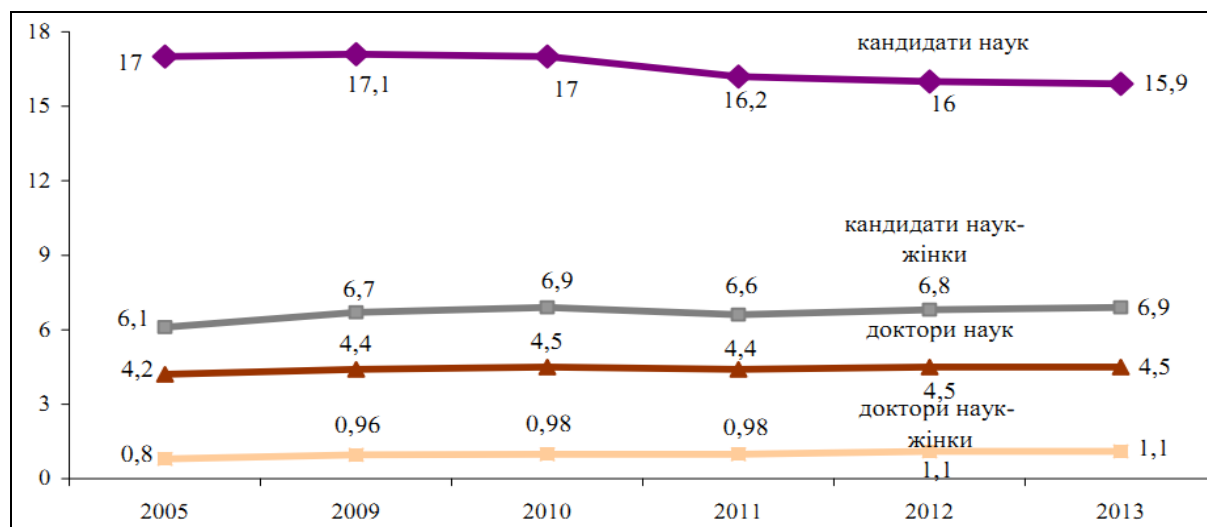
На історичному досвіді доведено, що особливості певного етапу соціально-економічного розвитку тлумачились як начебто незмінна загальна закономірність. Насправді, новий технологічний спосіб виробництва характерний для постіндустріальної епохи, а особливо зростання ролі знань та інформації зумовили зміни в техніці та технології, сприяли зменшенню кількості великих підприємств і розвитку малого та середнього бізнесу. Оволодіваючи новою технікою та технологією, малі й середні підприємства виявилися гнучкими й ефективними, що суттєво змінило структуру економіки розвинутих країн. Звичайно, це не означає усунення великих підприємств. Навпаки, йдеться про оптимізацію структури економіки, раціональне поєднання великого, середнього та малого бізнесу.

У постіндустріальному періоді сформувався новий тип підприємств, фірм, в яких основний капітал, тобто матеріальні активи, і за обсягами, і за часткою не можна порівняти з фірмами індустріального суспільства. Наприклад, залишкова вартість основного капіталу найбільшої американської компанії «Майкрософт» на кінець 1996 року становила всього лише 930 млн дол. США за загального обігу у 600 млрд дол. США. На кожні 100 дол., інвестованих у «Майкрософт», припадають фонди вартістю понад 1 дол. США. Як зауважує Т. Стюарт, деякі з фірм, що досягли величезного успіху, практично не мають жодних матеріальних активів. Він зазначав: «...для інтелектуальних компаній властиве намагання звільнити свої баланси від основних фондів. Штаб-квартира розміщується в орендованому приміщенні; банки перетворюють іпотечні закладні на цінні папери; замість того, щоб утримувати власні вантажні парки, виробничі компанії користуються для перевезень продукції найнятим автотранспортом; вертикальна інтеграція поступається віртуальній організації» [1].

Інтелектуальний капітал забезпечує більшу ефективність, якщо менші матеріальні активи. Американські економісти доводять, що компанії, котрі володіють великими матеріальними активами, мають значні витрати на їх утримання і функціонування, що зумовлює зменшення прибутків. Тому заміна матеріальних активів інформацією та знаннями, поліпшення управління інтелектуальним капіталом дають високі економічні результати.

Поняття «інтелектуальний ресурс» увійшло в науковий обіг у 1980-х роках і вживається поряд з близькими, релевантними поняттями «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність» тощо. У вітчизняній літературі, як і в літературі інших транзитивних країн пострадянського простору, відсутнє чітке та однозначне трактування зазначеного поняття. Досить поширеними є визначення інтелектуального ресурсу з діяльністю людей у науковій сфері з урахуванням наявності права інтелектуальної власності. За інших обставин інтелектуальний ресурс трактується як своєрідна сукупність наукових знань, діяльності науковців, які є носіями знань і продукують їх своєю працею, та документальних об'єктів привласнення її результатів. Нерідко поняття «інтелектуальний ресурс» вживається в широкому суспільному контексті поряд з (чи як синонімі) поняттям «інтелектуальний потенціал» або «інтелектуальний капітал». У такому контексті він розглядається як сукупність знань, якими володіє суспільство, інтелектуальних здібностей членів суспільства, нематеріальних активів економічних агентів тощо. Відомі тлумачення інтелектуального ресурсу як особливого наслідку створення інновацій людським капіталом чи інтелектуальною силою, який можна описати та ідентифікувати. При цьому ті інтелектуальні ресурси, що мають більший комерційний потенціал дістають правову охорону і стають інтелектуальною власністю.

На рис. 1 наведено аналіз чисельності фахівців з науковими ступенями докторів і кандидатів наук (у т.ч. жінок), який має тенденцію збереження інтелектуальної складової наукових кадрів.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Рис. 1. Динаміка чисельності фахівців з науковими ступенями, тис. осіб

Відомо, що поняття «інтелектуальний ресурс» виникло зі спостережень за діяльністю наукоємних високотехнологічних компаній (knowledge companies), що функціонують у високорозвинених країнах. У середині 1980-х років з'явився новий напрям досліджень, предметом якого стало управління інтелектуальним капіталом компанії та використанням знань, що має на меті впровадження інновацій та створення нової вартості. Засновниками досліджень за означеною тематикою стали професор університету Берклі (Великобританія) Девід Тіс (David Teece) та шведські науковці Карл Ерік Свейбі (Karl Eric Sveiby) і Андреас Ріслінг (Anders Risling). Перший започаткував вивчення питань одержання користі (прибутку) від інновацій (Profiting from Technological Innovation), а другий – управління знаннями (managing

knowledge).

Пізніше публікації з цієї тематики були представлені роботами Патріка Салівана (Patric H. Sullivan), Чарльза Ехіна (Ehin Charles) та матеріалами світового конгресу з інтелектуального капіталу. У цих працях зосереджено увагу на компаніях, що працюють у галузях нових високих технологій та інформаційно-комунікаційній сфері, для яких інтелектуальна власність є основним активом. На відміну від інших видів капіталу (грошового, основного тощо), інтелектуальний капітал не можна побачити, виміряти чи передати. Тим не менш, інтелектуальна власність має бути оцінена, господарюючим суб'єктам необхідно знати, де вона є, як інвестувати в неї та як з цього «зібрати урожай».

Інтелектуальний капітал виконує низку функцій, до основних з яких слід віднести [2]:

- інформаційну – накопичення, систематизація і передача знань, умінь, навичок, інформації;
- пізнавально-гносеологічну – придбання знань про процеси та явища;
- перетворювальну – перетворення знань у нові результати інтелектуальної діяльності (інформація, продукти, послуги та ін.);
- науково-дослідну – організація і проведення наукових досліджень у економічній, політичній, соціальній, духовній сферах суспільного життя;
- аксіологічну – надання допомоги індивідам в усвідомленні значущості для себе і для суспільства тих чи інших подій і явищ, продукції, робіт, послуг, участь у формуванні особистісного ставлення до них, вибір поведінки на основі свідомої дії і відповідно до цінностей;
- інтегративну – орієнтація на дослідження в усіх сферах і галузях знань з метою створення нової продукції, робіт, послуг;
- регулятивну – встановлення традиційних норм і правил, які регулюють поведінку суб'єктів;
- культурологічну – участь в розширенні пізнання, в освіті, самоосвіті, розвитку культури мислення суб'єктів та ін.;
- виховну – формування самосвідомості індивідів;
- практичну (утилітарну) – сприяння вирішенню соціально-економічних, культурних та інших завдань;
- охоронну – охорона результатів інтелектуальної праці шляхом їх використання у повсякденній діяльності.

Реалізація цих функцій забезпечується всіма підсистемами (елементами) інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність та багатовекторність прояву, що визначається механізмом його функціонування. Щоб глибше усвідомити поняття та механізм функціонування інтелектуального капіталу, слід поділити його на окремі складові елементи з наступним групуванням за однорідними ознаками, тобто здійснити його класифікацію. Класифікацію видів інтелектуального капіталу здійснюють за різними ознаками залежно від цілі та завдань, які при цьому вирішуються (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Класифікація видів інтелектуального капіталу

Ознаки	Види
Форма власності	- приватний інтелектуальний капітал; - колективний інтелектуальний капітал; - державний інтелектуальний капітал
Корпоративна транзакція	- акціонерний інтелектуальний капітал; - пайовий інтелектуальний капітал
Резидентність	- національний інтелектуальний капітал; - іноземний інтелектуальний капітал
Форма залучення	- інтелектуальний капітал у формі права на об'єкти промислової вартості; - інтелектуальний капітал у формі авторського та суміжного з ним права; - інтелектуальний капітал в інших формах
За терміном знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання	- власний інтелектуальний капітал суб'єкта; - строковий інтелектуальний капітал
Формування інтелектуального капіталу	- інтелектуальний капітал, створений самим суб'єктом господарювання; - інтелектуальний капітал, придбаний у інших суб'єктів господарювання
Можливість визначення розміру вартості інтелектуального капіталу	- інтелектуальний капітал, оцінка вартості якого визначається прямим (витратним) методом; - інтелектуальний капітал, оцінка вартості якого визначається експертним методом

Корпоративна транзакція пов'язана з організаційно-правовою формою інтелектуального капіталу і відтворюється у формі акціонерного або пайового інтелектуального капіталу в залежності від виду корпоративної транзакції або виду засновницького капіталу, якщо маємо на увазі акціонерне товариство або інші види господарських товариств (товариство з обмеженою відповідальністю тощо), які передбачені Законом України «Про господарські товариства» та іншими. Вкладення інтелектуального капіталу до статутного фонду господарських товариств в обмін на корпоративні права відносяться до інноваційної діяльності, спрямованої на емісію (ремісію) статутного фонду, тобто підвищення (зменшення) потенціалу засновницького капіталу.

Корпоративні транзакції здійснюються з метою більш повного використання прав інтелектуальної власності, зміни структури управління та реструктуризації активів. Одночасно, при корпоративних транзакціях здійснюється перерозподіл виключних прав між суб'єктами, які приймають участь у транзакціях.

Резидентність визначає присутність національного або іноземного інтелектуального капіталу. За такою ознакою збільшуються інтеграційні можливості інтелектуального капіталу, який стимулює створення ринку інтелектуальних (нематеріальних) активів. При цьому, згідно статистичних даних, світовий ринок ліцензій оцінюється у 73 млрд доларів. Надходження американських компаній забезпечується, в значній мірі, за рахунок платежів на технологію, що передається своїм філіалам за кордоном, у першу чергу в Західній Європі та Латинській Америці. На цілі НДДКР американці щорічно витрачають біля 128 млрд доларів. Кожний десятий долар, вкладений ними у науку, приносить один долар чистого доходу. Що стосується України, то в останні три роки спостерігається певне збільшення придбання та продажу ліцензій на об'єкти інтелектуальної власності. Так, у 1999 році за ліцензійними договорами діяли 36 ліцензій, закуплених у семи країнах, що на 33% більше, ніж у 1998 році. З них 29 об'єктів, тобто переважна більшість, мали технологічний характер. Основними ліцензіарами були Росія, з якої надійшло 13 технологій, і Німеччина, з якої одержано 9 технологій. По дві технології надійшло з Італії та США [4].

Форма залучення інтелектуального капіталу проявляється у формі права на об'єкти промислової власності та у формі авторського та суміжного з ним права в залежності від видів об'єктів інтелектуальної власності. За міжнародними стандартами, частіше усі результати творчої інтелектуальної діяльності з точки зору правової охорони поділяються на об'єкти, які охороняються правом промислової власності, і на об'єкти, які охороняються авторським правом. До промислової власності належать винаходи, корисні зразки, промислові моделі, фабричні або товарні знаки, «ноу-хау». До об'єктів, які охороняються авторським правом належать права на наукові, літературні, художні

та музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних тощо.

Інтелектуальний капітал в інших формах може проявлятися, наприклад, у вигляді наданих послуг типу «інжиніринг» тощо. Так, наприклад, у 1999 році 58 підприємств України уклали 226 ліцензійних угод на право використання 250 об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі: 21,2% - винаходи, 14% – «ноу-хау» і 44% – послуг типу «інжиніринг». У результаті використання ліцензій підприємствами України вироблено продукції на 40% більше, ніж у 1998 році [4].

За терміном *знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання* інтелектуальний капітал поділяється на власний та строковий. Власний інтелектуальний капітал може бути на балансі суб'єкта господарювання, наприклад, у формі капітальних інвестицій, тобто на стадії створення (розробки) нематеріальних активів. Що стосується строкового інтелектуального капіталу, то на балансі суб'єкта господарювання такий капітал знаходить відображення у вигляді нематеріальних активів, які в залежності від виду мають відповідний термін знаходження згідно законодавства України про охорону інтелектуальної власності. Так, наприклад, правова охорона суб'єктів інтелектуальної власності надається з певних умов на конкретно визначений строк: винахід – на 20 років, корисна модель – на 5 років, промисловий зразок – на 10 років тощо.

Означеними законами також передбачено здійснення, наприклад, щорічної (для винаходів) підтримки їх дії, шляхом сплати зборів за дії, які пов'язані з охороною права на об'єкти інтелектуальної власності.

За ознакою *формування* (мобілізації) інтелектуальний капітал поділяється на створений самим суб'єктом господарювання і придбаний у інших суб'єктів господарювання. Так, наприклад, загальний обсяг фінансування технологічних інновацій в Україні у 1999 році становив 1,2 млрд грн. Як і в минулі роки основним джерелом їх фінансування залишаються власні кошти підприємств – 813,8 млн грн. або майже 70% загального обсягу фінансування. Питома вага робіт, що фінансувалися за рахунок держбюджету склала 10,1% або 118,4 млн грн.

Слід відзначити, що укладацька інноваційна сфера поки що не стала привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів. У 1999 році за рахунок залучення інвестицій (95,5 млн грн. або 8,2% загального обсягу фінансування) мали змогу виконувати інноваційні роботи лише 1,6% підприємств [5].

За ознакою *можливості визначення розміру (величини) вартості*, інтелектуальний капітал може оцінюватися (визначатися) прямим (витратним) методом (безпосередньо, відповідно до кошторису) та оцінюватися (визначатися) експертним методом. Витратний метод оцінки вартості інтелектуального капіталу передбачає, що потенційний покупець, володіє відповідною інформацією (кошторисом витрат) про предмет купівлі, не заплатити за нього більше, чим вартість іншого об'єкта в складі нематеріальних активів тієї ж корисності. Експертний (ринковий) метод оцінки вартості інтелектуального капіталу передбачає використання методу порівняльних продаж, тобто у прямому порівнянні оцінюваного об'єкта з іншим, аналогічним по якості призначенню і корисності, який був проданий в зіставлений час на аналогічному ринку.

Важливими аспектами сучасних досліджень є методи ідентифікації інтелектуальних активів, їх вимірювання та використання як засобу постійного інноваційного оновлення виробництва.

Створення вартості відбувається в результаті генерування нового знання та його конверсії в інновації. Дієвою особою створення вартості є людина, людський капітал. Створення вартості потребує: навчання, освіти, знань, розробки інновацій, побудови нової організаційної структури, підготовки споживача тощо.

Вироблення критеріїв *оцінювання вартості інтелектуального капіталу* може виявитися подією епохи. У зв'язку з заміною попередніх цінностей новими людиною змінює і свою мету, і методи її досягнення. Загальне визнання ролі інтелектуальної праці обов'язково внесе корективи до нинішніх методів організації й управління комерційними підприємствами і зумовить перерозподіл інвестицій у світову економіку.

Концепція оцінювання вартості інтелектуального капіталу змінить традиційне уявлення про докорінну відмінність між комерційними і некомерційними підприємствами. Це зовсім новий погляд на речі, що дасть змогу вперше в історії порівняти цінність усіх організацій та установ, що функціонують у суспільстві.

Пошук інструментів і методик становлення вартості людського капіталу – завдання надто складне, оскільки невірним залишається питання інкорпорування в традиційну бухгалтерію суб'єктивних оцінок. Сучасні спеціалісти в галузі інтелектуального капіталу пропонують характеризувати його за непрямыми, усередненими показниками, які мають грошове вираження.

Наявність у сучасних фірм невідчутних активів і пасивів виявляється як багаторазове перевищення ринкової ціни компанії, визначеної за допомогою множення ціни однієї акції на загальне їх число, над балансовою вартістю її відчутних активів. Обсяги такого перевищення дають загальне уявлення про величину «доброї волі». Тому інтелектуальний капітал пропонують обчислювати таким чином: з ринкової вартості потрібно вирахувати преїскурантну вартість акцій і отримати вартісну форму інтелектуального капіталу, тобто інтелектуальної власності та інших нематеріальних активів. Є також інший варіант визначення вартості активів – шляхом підрахунку перевищення прибутку компанії, яка має інтелектуальний капітал, над прибутком підприємства, що застосовує ті самі відчутні активи, але не використовує невідчутних чинників. Наприклад, прибуток фірми, яка має торгову марку і тим самим створює відповідний імідж, вищий, ніж у конкурентів.

Е. Брукінг запропонував такі методи оцінки інтелектуального капіталу:

- 1) метод прямого вимірювання;
- 2) метод оцінювання ринкової капіталізації;
- 3) методи оцінювання віддачі активів;
- 4) методи бального оцінювання.

Перша і четверта групи методів призначені для аналізу ефективності структури інтелектуального капіталу, включаючи його окремі елементи. За допомогою другої і третьої груп методів оцінюють ресурсний і потенційний елементи інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал тотожний поняттю нематеріальних активів. Вартість нематеріальних активів включають в баланс підприємства і це відповідно збільшує загальну вартість капіталу підприємства. Інтелектуальний капітал піднімає ринкову вартість компанії над балансовою оцінкою, різниця між ринковою вартістю і балансовою оцінкою дає вартість нематеріальних активів, тобто інтелектуальних ресурсів. Розрив між ринковою і балансовою вартістю значний для компаній, що функціонують у сфері інтелектуального виробництва [6].

Для інтегральної вартісної оцінки величини інтелектуального капіталу застосовують коефіцієнт q Тобіна (Нобелівський лауреат Дж. Тобін) – відношення ринкової ціни компанії до ціни заміщення її реальних активів, тобто основних фондів (будівель, споруд, обладнання). Сьогодні для більшості компаній значення коефіцієнта Тобіна становить від 5 до 10. Для наукоємких фірм цей коефіцієнт більший. Якщо ціна компанії істотно перевершує ціну її матеріальних активів, то це означає, що достатньо оцінені її нематеріальні активи – талант персоналу, ефективність керуючих систем, менеджменту та ін.

Покупець, таким чином, набуває в основному не фізичні, а нематеріальні активи. Якщо коефіцієнт Тобіна менший за одиницю, це свідчить про те, що в компанії є від'ємне значення рівня інтелектуального капіталу. Це означає, що рівень менеджменту, організаційна структура компанії, зв'язки зі споживачами такі, що вони не додають, а збавляють капітал компанії або компанія недооцінена чи купує устаткування (елементи основних фондів) у кредит. У кожному конкретному випадку причина такого стану речей індивідуальна, проте цей факт сигналізує про серйозні проблеми того чи іншого бізнесу. Коефіцієнт, більший за одиницю, вказує на тривалість використання основних фондів після того, як їх вартість повністю амортизована [7].

Проблема оцінювання сучасних компаній з урахуванням людського або інтелектуального капіталу як чинника підвищення їх

ринкової ціни ускладнюється тим, що на практиці оцінки компаній, як правило, відхиляються від вартості їх реальних активів тільки у зв'язку з суб'єктивними сподіваннями учасників ринку. З початку 70-х років XX ст. в американській економіці випереджаюче зростання ринкових оцінок корпорацій порівняно з їх реальними активами набуло стабільного характеру, на який не впливають навіть циклічні коливання економіки.

Іноді це пояснюють великою роботою компаній щодо розвитку досконалих технологій та зміцнення інтелектуального потенціалу – лише один аспект справи. Насправді є стійка залежність між тим, наскільки високотехнологічна основна діяльність компанії, і тим, якою мірою її ринкова оцінка перевищує балансову вартість: якщо в ділових та соціальних послугах, охороні здоров'я, радіотрансляції та видавничому бізнесі, виробництві електронної техніки й опрацюванні інформації реальні активи компаній, як правило, не досягають і третини їх ринкової ціни, то в традиційних галузях (металообробці, автомобілебудуванні, різних напрямках добувної промисловості) цей показник часто становить чотири п'ятих. Разом із тим, не можна не зважати на те, що середні величини не відображають тієї обставини, що головним джерелом розриву вважають індивідуальну діяльність керівництва кожної компанії, яка забезпечує акціонерам високі дивіденди і підвищує ринкові сподівання стосовно її перспектив. Якщо компанія досягає значних успіхів, що забезпечують збільшення конкурентоспроможності, то це зумовлює швидке зростання ринкової ціни її акцій.

Як окремі нематеріальні товари, так і здібності людини, що становлять головний зміст інтелектуального капіталу, оцінюють у грошовій формі, хоча вони не мають вартості, яку вважали основою ціни. Це об'єктивний процес формування постіндустріальної економіки, що визначає сутність нового за своєю природою постеконічного суспільства.

Особливості інтелектуального капіталу полягають в тому, що зовсім по-новому розв'язують проблеми його збереження і нагромадження. Оскільки основною формою такого капіталу є знання співробітників фірми, то обов'язково з'являється потреба, щоб ці знання не стали надбанням конкурентів, щоб їх використовували лише в певній компанії. Цьому мають сприяти різні заходи, починаючи від укладання керівництвом фірми договорів зі співробітниками про нерозголошення таємниць, використання матеріальних інтересів працівників фірми шляхом різних форм матеріального заохочення у збереженні виробничих і комерційних таємниць до широкого залучення працівників до процесу прийняття рішень, планування та управління діяльністю компанії, створення сприятливих умов для професійного і творчого зростання співробітників компанії. До них належать: курси підвищення кваліфікації, програми стимулювання бізнес-лідерства, удосконалення навичок керівництва для спеціалістів нижчої і середньої ланок та ін. Отже, якщо раніше керівники фірм головні зусилля зосереджували на тому, щоб якнайбільше мати з робітника прибутку шляхом застосування «потогінної» системи організації праці, то в умовах людського капіталу центр уваги переміщується до турботи про створення сприятливих умов для праці та життя людини, підвищення рівня її загальної та професійної освіти, збільшення її зацікавленості у розвитку й удосконаленні виробництва, поліпшення його ефективності [1].

Слід зазначити, що збереження і нагромадження інтелектуального капіталу – справа і важлива, і складна. Наприклад, на який термін за договором компанія може зобов'язати людину не розголошувати таємниці? Як створити ефективну систему оцінювання і стимулювання збереження і нагромадження інтелектуального капіталу? Звичайно, це непрості питання. Але зрозуміло, що не можна обмежитися лише юридичними заходами, варто поєднувати правові зобов'язання з матеріальним заохоченням, зі створенням комфортних умов праці та відпочинку спеціалістів. Окремі компанії налагоджують широкий обмін інформацією про досвід роботи. І якщо хтось зі спеціалістів ґрунтовно вивчив і оволодів методами управління, наприклад взаємовідносинами зі споживачами, то ці знання вводять у комп'ютер, їх вважають загальним надбанням працівників компанії, і вони можуть користуватися ними навіть тоді, коли цей спеціаліст змінив місце роботи. Звичайно, важливим фактором збільшення інтелектуального капіталу є освіта і наука.

Термін «інтелектуальний капітал» походить з описів наукомістких компаній, які його виявили і вперше описали. Такі компанії використовують знання (інтелектуальний капітал) як основне джерело конкурентних переваг. Вони пропонують на ринку специфічний інноваційний продукт і таким чином ідентифікують себе серед конкурентів й знаходять ринковий попит. Цінова конкуренція поступається місцем новій формі за ознакою наукомісткості продукту, що пропонується на ринку. Конкурентна перевага у такому разі створюється людським капіталом, що формує інтелектуальні активи компанії, які у сукупності продукують інноваційний продукт.

Отже, у господарській діяльності розрізняють людський капітал й інтелектуальний актив. Різниця між ними досить конкретна. Якщо перший характеризує властивість, невід'ємну від її носія, здобувати знання, виробляти нові знання та ідеї, пропонувати інноваційні проекти та рішення, то другий є концентрованим знанням фахівців-професіоналів, документально оформленим чи будь-яким чином описаним, що є об'єктом використання та власності компанії.

Цікаво, що у вітчизняній літературі прийнято вживати термін «інтелектуальний ресурс», тоді як у першоджерелах звичайно використовується «інтелектуальний актив». Очевидно, що причини таких відмінностей криються у масштабах прикладного (комерційного) використання знання, різниці спонукальних мотивів його включення у господарський обіг та ступеню захисту прав інтелектуальної власності у транзитивних і економічно розвинених країнах. Застосування терміну «ресурс» загострює увагу на потенційній можливості перетворення його в матеріальні та духовні блага, що може відбутися за певних соціально-економічних умов.

На противагу термін «актив», за визначенням, є тим ресурсом, що реалізує чи розкриває закладений у ньому комерційний потенціал внаслідок його виробничого використання або продажу. Економічний ресурс стає активом і закладений в ньому потенціал розкривається лише тоді, коли він набуває вартісної оцінки, обліковується, а головне, включається у виробничий обіг.

Джерела понять «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний актив» (ресурс) полягають у виокремленні та взаємозв'язку некодифікованого та кодифікованого індустріального знання, що використовується в індустріальному виробництві (табл. 2).

Таблиця 2

Типи індустріального знання

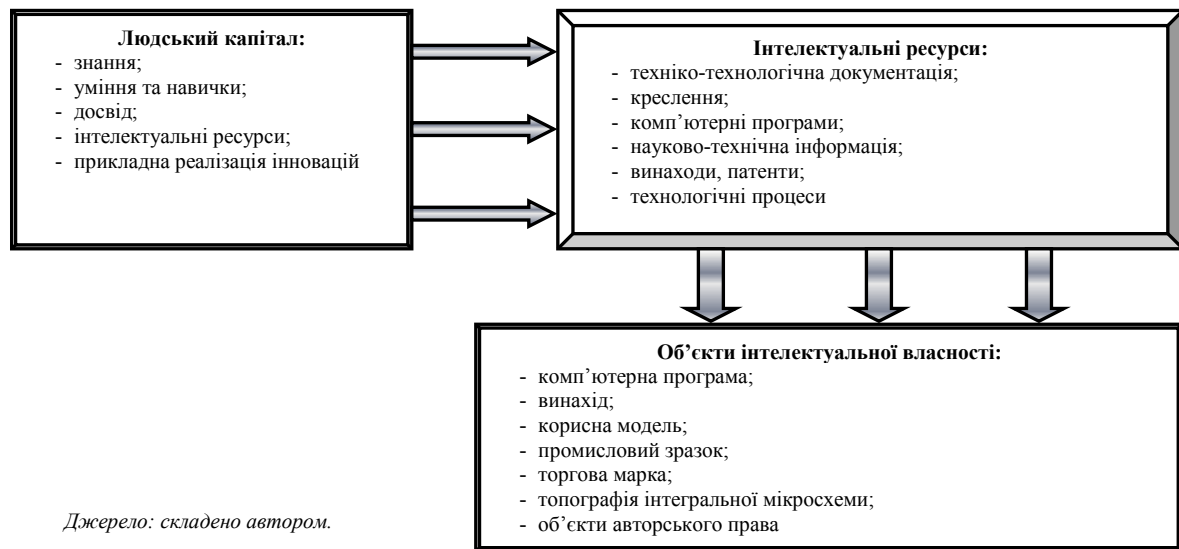
	Некодифіковане	Кодифіковане
Визначення	Власні знання та навички фахівця, що не завжди можуть бути чітко сформульовані та визначені	Знання, зафіксоване (записане) на певних носіях
Власність	Належать носію фахових знань і навичок, важко піддаються трансферу чи копіюванню	Може знаходитись у користуванні та власності, піддається трансферу (продажу, передачі, копіюванню). Належить власнику. Підлягає захисту, відповідно до законодавчих механізмів захисту промислової чи інтелектуальної власності тощо
Приклади	Досвід, навички, професійні види знань	Формули, креслення, комп'ютерні програми

Некодифіковане знання, або ще його називають невисловленим, є власним набутком індивідуума, його фаховими знаннями, навичками, здібностями та умінями. Ці знання можна демонструвати й передавати іншим (від майстра – учню, від викладача – студенту). Певною мірою може бути кодифіковане, але як формалізувати чи розгадати талант чи майстерність науковця, письменника, скульптора, композитора.

Кодифіковане знання – це те знання, що було передане за посередництва певного засобу комунікації. Це може бути рукописний документ, комп'ютерна програма, проект креслення, замальовка, етюд тощо.

Для компанії, діяльність якої ґрунтується на знаннях, інтелектуальний капітал включає кодифіковане і не кодифіковане знання. З

точки зору перспектив отримання нової вартості зі знання, або ж комерціалізації знань, інтелектуальний капітал перетворюється у кодифіковане знання, що визначається як «знання, яке може бути конвертоване у прибуток». Серед складових інтелектуального капіталу, представлених на рис. 2, найбільше цьому критерію відповідають інтелектуальні ресурси.

Джерело: складено автором.

Рис. 2. Інтелектуальні ресурси у структурі інтелектуального капіталу фірми

На відміну від людського капіталу, інтелектуальний ресурс може бути придбаним у результаті товарообмінних операцій та може належати компанії на правах власності. Для одержання переваги на ринку наукомістка компанія створює інноваційний продукт, що супроводжується формуванням людським капіталом інтелектуальних активів, на які фірма може заявити права власності.

Норми інтелектуального права, що стоять на захисті інтересів власників інтелектуальних активів, визнають такі основні форми інтелектуальної власності: патенти, авторські права, примислові таємниці, торгові марки, напівпровідникові схеми тощо. В Україні, згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення, це також літературні чи художні твори, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерні програми, бази даних, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин тощо.

Отже, інтелектуальний ресурс як центральний структурний елемент інтелектуального потенціалу в теоретичному розгляді є діалектичною єдністю якісної та кількісної характеристик.

Висновки і пропозиції. Інформація і знання як вища цінність якісного суспільства не тільки позначаються на всіх сторонах життя суспільства, але й видозмінюють саму людину, трансформують систему цінностей. Кардинально змінюється погляд на працю як головне джерело суспільного багатства. Жива праця все більше еволюціонує в напрямку насичення її творчим змістом, інтелектуальною складовою. У цьому зв'язку інтелектуальний капітал набуває дедалі більшого значення і найближчим часом стане вирішальним критерієм оцінювання компаній і установ, оскільки тільки за допомогою нього можна відобразити динаміку організаційної стійкості та процесу створення цінностей; оцінити сучасне виробництво, яке змінюється настільки швидко, що говорити про його реальну вартість можна лише з огляду на талант його працівників, їх відданість справі та якості знарядь праці, які вони використовують.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко / за ред. НАН України А.А. Чухна. – К.: Вид-во «Знання», 2010. – 687 с.
2. Пронина И. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции [Электронный ресурс] / И. Пронина. – Режим доступа: http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/487-article_20-3.html. – Назва з екрана.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – №1. – С. 16-27.
4. Александрова В.П. Трансфер науково-технічної продукції / В.П. Александрова, Т.І. Щедрина // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб., гол. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ. – 2001. – Вип. 7. – С. 148-163.
5. Андросук Г. Інноваційна діяльність в Україні: економічний механізм стимулювання / Г. Андросук // Інтелектуальна власність. – 2000. – №12. – С. 23-30.
6. Нанівська Є.В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність і значення в сучасних умовах / Є.В. Нанівська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.15. – С. 256-262.
7. Гапоненко А.Л. Інтелектуальний капітал [Електронний ресурс] / А.Л. Гапоненко. – Режим доступу: <http://www.koism.rags.ru/publ/articles/25.php>. – Назва з екрана.